CULTURA I COMUNICACIÓ | | Actualitzat el 20/11/2019 a les 16:00

L'associacionisme: una força desaprofitada? (I)

Més d'un milió i mig de catalans formen part o tenen algun tipus d'afiliació a organitzacions associatives | "És necessari generar i establir barems de participació cultural que posin en valor l'activitat quotidiana, estable i continuada que es realitza des del món associatiu"

L'arrencada de la Festa Major de Sabadell, a plaça Sant Roc. | Juanma Peláez

Més de mig milió de persones assumeixen quotidianament a Catalunya responsabilitats en la gestió d'organitzacions associatives. Fan tasques administratives, tenen cura del manteniment d'equipaments culturals i cívics, es relacionen, negocien i acorden propostes amb els diferents nivells de l'administració, programen activitats culturals, esportives, educatives, artístiques i socials, ofereixen serveis a la comunitat i organitzen trobades ciutadanes de naturalesa diversa per donar sortida a interessos i inquietuds de les respectives comunitats.

Són dirigents i activistes d'entre 23.000 i 25.000 entitats que, segons el Panoràmic 2017 (un dispositiu d'observació i anàlisi del món associatiu impulsat pel Consell d'Associacions de Barcelona), existeixen a Catalunya. Gràcies al mateix estudi sabem que **1.550.000 catalans formen part o tenen algun tipus d'afiliació a aquestes entitats**, i que el 37% d'ells assumeixen tasques i responsabilitats organitzatives i de gestió.

@pensem_cat

Aquestes xifres, exposades sense context i amb ànim expansiu, són certament impressionants. Disposem d'un autèntic exèrcit pacífic dedicat a tasques voluntàries de difusió cultural, treball comunitari i enfortiment de la cohesió social. Els milers d'entitats que apleguen el treball d'aquests activistes s'organitzen a l'entorn de federacions sectorials dedicades a cultivar diverses formes de cultura popular, a les arts, a l'esport, a l'ateneisme, a moviments d'educació no formal o al voluntariat, entre moltes d'altres. És així com existeixen

autèntiques xarxes de relació associativa que abasten, amb nivells diversos de densitat, la totalitat del país.

L'enorme potencial d'aquest bast entramat associatiu, però, només el podem intuir. Estem mancats d'instruments de coneixement suficient per dimensionar el volum d'activitat, la capacitat de mobilització d'esforços, l'impacte social que tenen les seves programacions i serveis, la manera com influeixen en l'opinió pública, la incidència real o hipotètica que tenen en l'acció de govern de les administracions, el paper que juguen en el posicionament ideològic del seus entorns o la capacitat que tenen de formar quadres d'activisme social, cultural, polític o fins i tot econòmic.

Si volguéssim explicar el món associatiu com a moviment tindríem serioses dificultats per descriure'n les característiques essencials perquè, més enllà de la simple constitució jurídica com a societats sense ànim de lucre, **no tenim un coneixement gaire detallat de les seves formes organitzatives**, dels mètodes de presa de decisions, de les estructures logístiques en què fonamenten la seva actuació, de la capacitat de producció d'esdeveniments públics o del seu impacte econòmic (al marge de les organitzacions de l'anomenat tercer sector que actuen com a empreses).

De fet, però, **en rigor ni tan sols podem assegurar que es tracti d'un moviment (o, al menys, d'un únic moviment), perquè la seva diversitat i complexitat fa difícil agrupar i tractar unitàriament organitzacions que es mouen per raons molt diverses**, amb objectius que poden arribar a ser, amb tota seguretat, discordants, i amb estructures de funcionament antagòniques.

Fins i tot quan volem fer un elogi del món associatiu tenim dificultats per arribar a ser gaire concrets, perquè només (o gairebé) ho podem fer amb argumentacions molt genèriques, fent judicis de valor a partir de virtuts que considerem socialment acceptades i reconegudes. Però els panegírics i els ditirambes rarament es fonamenten en dades i coneixement concret i contrastat. No intento pas posar en qüestió la bondat del món associatiu; intento simplement remarcar que no ens hem ocupat de construir arguments empírics per acompanyar les nostres afirmacions, generalment força categòriques.

Hem d'agrair l'existència del Panoràmic, una eina que, a banda d'aportar dades molt valuoses, té la virtut de desplegar-se gràcies a la implicació i participació directa del propi sector associatiu. Els quatre informes anuals que s'han publicat fins al moment [durant el procés d'edició d'aquest article s'ha anunciat la propera presentació del cinquè informe, corresponent a 2018] són una aportació extraordinària al coneixement de la nostra societat civil i, de fet, resulta sorprenent que abans de la seva creació no disposéssim com a país d'un instrument d'aquestes característiques. L'elogi de la iniciativa, però, no pot ocultar que, **de moment, cobreix només una petita part del gran buit de coneixement que tenim sobre l'activitat associativa** i apunta de manera molt modesta a descriure els seus potencials. Necessitem que el Panoràmic es consolidi, creixi i millori. I necessitem alguna cosa més.

Què ens cal saber
Hi ha múltiples camps possibles de recerca que no s'han abordat o que s'han abordat de manera parcial o residual. Intentaré mostrar aquí algun exemple que, de manera molt senzilla, permet explicar espais de coneixement pràcticament verges i les possibles conseqüències o potencialitats que tindria un aprofundiment rigorós en ells.

Si fóssim capaços de recollir sistemàticament els centenars d'activitats públiques de naturalesa, volum i repercussió diversos que es programen cada dia a Catalunya gràcies a l'acció continuada de les entitats disposaríem de xifres de magnitud que ajudarien a posicionar l'activitat associativa en el marc de l'activitat cultural i social del país. Quan estudiem el sector cultural, per exemple, ho fem gairebé sempre i gairebé de manera exclusiva en relació a l'activitat professional, mercantil o institucional (em refereixo aquí a les institucions públiques), i tendim a fer-ne anàlisi i valoració només a partir d'aquests paràmetres que, per bé que tenen també encara moltes mancances pel que fa al seu estudi sistemàtic, disposen

d'instruments estadístics de coneixement amb un recorregut ja important i ben contrastats. Però no costa gaire imaginar, a partir de les xifres genèriques del Panoràmic, per exemple, que l'activitat pública del conjunt del món associatiu té una dimensió quantitativa netament superior a la de les estadístiques culturals normalitzades. Lògicament, caldria valorar-ne la qualitat, les característiques o la tipologia i fer-ne algun tipus de sectorització. Però **la simple constatació de la dimensió del fenomen justificaria que les anàlisis de l'estat de la cultura al país incorporessin dades al voltant de l'acció associativa**. No només per establir el seu pes relatiu en el marc del sistema cultural català, sinó també per estudiar-ne l'evolució i, per tant, la salut, al llarg del temps.

La necessitat evident de recollir aquest tipus d'informació, ben bàsica i elemental, hauria d'estar acompanyada d'altres anàlisis que incidirien especialment en la naturalesa del fet associatiu i que rarament tenim en compte. La manera com avaluem la participació es basa habitualment en l'estudi de la programació d'activitats públiques i les seves xifres d'assistència, equiparades a les dades clàssiques de consum cultural. Però en el món associatiu, per bé que l'activitat pública és molt rellevant i té una àmplia repercussió, els elements més significatius a l'hora de determinar la capacitat d'actuació i la incidència en la comunitat en que s'inscriu cadascuna de les organitzacions són el grau i la intensitat de l'activitat interna. Es tracta de tasques voluntàries, molt majoritàriament sense retribució però no per això menys especialitzades i de menys qualitat pel que fa als continguts. Esforços personals destinats a finalitats organitzatives, de voluntat cooperativa, per garantir els nivells necessaris de logística i producció i per reforçar la cohesió de grup i la seva projecció a l'entorn comunitari. **La salut i vitalitat d'una entitat, més enllà de la seva activitat pública i de la xifra nominal d'associats sota qualsevol forma possible d'afiliació, s'hauria de poder mesurar sobretot pel nombre de persones implicades en la seva vida quotidiana** i per la quantitat i qualitat de les tasques que realitzen de manera habitual i continuada per al manteniment de l'activitat associativa. Ho mesurem, això?

Façana dels Lluïsos de Gràcia. Foto: Ajuntament de Barcelona.

Fora d'hores

Recentment vaig tenir l'oportunitat de participar en un acte que l'entitat ateneística Lluïsos de Gràcia, de Barcelona, va celebrar en l'inici de la seva nova temporada d'activitat (2019-2020). Es tractava de donar la benvinguda als dirigents de l'organització, de posar en relleu la importància de

la seva tasca per a la vida associativa i de conscienciar-los sobre el seu paper com a referents per al conjunt del col·lectiu. **Els dirigents són aquells membres de l'entitat que, a més de la junta directiva o de govern i dels professionals retribuïts, participen activament en tasques concretes de gestió, organitzatives i de concreció pràctica i física de les seves activitats i serveis**. Segons les xifres de l'entitat gracienca, són aproximadament el 15% de la seva massa social, una xifra prou semblant a la que el Panoràmic fixa com a mitjana per al conjunt del món associatiu del país, que és del 18%. La meva funció en l'acte era fer una xerrada motivadora, remarcant la importància del seu paper, animant-los a prendre consciència del caràcter educatiu i cultural de la seva tasca i del paper essencial que té el seu quefer quotidià en la cohesió social de l'entorn comunitari en què es mouen.

Pensant en la millor manera d'exemplificar el valor de la seva feina, **vaig fer un exercici molt simple que consistia a quantificar la seva participació en reunions, comissions, coordinacions, assajos i altres trobades de caràcter periòdic, necessàries per al funcionament de l'entitat**. Les associacions ateneístiques s'organitzen habitualment en seccions, i és relativament fàcil rastrejar-ne l'activitat explícita a través de mitjans telemàtics. El seu web estableix dies i periodicitat de les reunions de cadascun dels grups o seccions i, arrodonint xifres a la baixa, es poden identificar entre 35 i 40 trobades que es realitzen cada setmana. Deixant un marge raonable per a imprevistos i "vacances" associatives, s'assoleix amb facilitat la xifra de 1.500 trobades l'any. En aquests encontres s'hi poden reunir de manera molt variable des de cinc persones a vint o trenta, i casos puntuals amb major assistència. Per no inflar dades i prenent com a mesura mitjana la xifra de 10 persones reunides, vaig poder arribar a la fàcil conclusió que **als Lluïsos de Gràcia, sense tenir en compte la programació d'activitats públiques, es realitzen 15.000 accions individuals i puntuals de participació associativa, ja sigui de caràcter social, cultural o esportiu, cada any**. Imaginem que projectem aquestes xifres, d'una única entitat, al conjunt d'associacions del país. Lògicament, només una part petita de les entitats tenen un volum equiparable al dels Lluïsos. Però només que decidíssim multiplicar les xifres dels graciencs pel 30% de la totalitat d'entitats catalanes, **estaríem assolint valors que superen els 100 milions anuals d'accions personals, voluntàries, en temps de lleure, conscients i positives a favor d'un projecte associatiu**.

No hi ha estadística de consum cultural referida a una acció física concreta que s'acosti ni de lluny a aquests paràmetres. Es tracta, evidentment, d'una aproximació barroera, molt simple i mancada de qualsevol rigor acadèmic, però que permet imaginar sense gaires dificultats la dimensió del món associatiu i la seva aportació efectiva i pràctica a la cultura del país. **Més de 100 milions de vegades cada any** un o altre català participa voluntàriament i per amor a l'art en una acció positiva de treball a favor de l'organització d'un col·lectiu, un servei o una programació pública d'actes.

Podem equiparar la participació d'un membre d'una entitat en una reunió convocada al vespre, fora d'hores, per contribuir a l'organització d'un cicle d'activitats en un ateneu, a l'assistència d'aquesta mateixa persona a una sessió de cinema, a un espectacle teatral o a un concert per al qual han hagut de comprar una entrada? Ni la qualitat, ni la intenció, ni la repercussió d'aquests dos actes són, lògicament, comparables. Però podem convenir que tots dos són actes voluntaris i conscients de participació cultural, amb costos concrets per als seus protagonistes, en forma de temps i ocupació del lleure en un cas, i en forma de despesa econòmica en l'altre. **Perquè no els prenem els dos en consideració quan valorem l'estat de la cultura al país?**

Taller de manualitats organitzat durant la Mercè 2017. Foto: Federació Catalana de Voluntariat Social

Mesurar la cultura

No es tracta pas d'establir nivells d'intensitat o qualitat cultural, ni molt menys de promoure divisions entre cultura de primera o de segona. Però sí que **és necessari generar i establir barems de participació cultural que posin en valor l'activitat quotidiana, estable i continuada que es realitza des del món associatiu** per, com a mínim, equiparar-la en importància a les xifres habituals del món del consum cultural. L'exemple de la participació en trobades o reunions de treball és només una de les múltiples possibilitats d'estudi i recerca per aprofundir en el coneixement de l'activitat associativa, i l'he usat perquè és clar, directe i entenedor.

Aquestes constatacions tan simples (i poc rigoroses, hi insisteixo) ens permeten posar en qüestió, d'entrada, dues idees amb les que treballem habitualment els que, de prop o de lluny, ens dediquem al món de la cultura. La primera, és que **no disposem d'eines de coneixement adequat i rigorós de l'activitat associativa/voluntària i del seu impacte en l'entorn social**. La segona, és que quan volem fer anàlisi de la salut cultural del país tendim, d'una banda, a centrar-nos en dades relatives al consum cultural basades en l'activitat econòmica i, d'una altra, a intangibles especulatius vinculats genèricament a l'activitat associativa, sense el mínim rigor necessari. És com si assumíssim acríticament que hi ha un àmbit de l'activitat cultural que mereix un estudi objectivable a partir de dades estadístiques, i un altre que està sotmès a l'especulació del coneixement subjectiu i valoratiu dels experts que s'hi dediquen.

Si disposéssim d'instruments més adequats per al coneixement de l'activitat associativa podríem aspirar a situar-la en un espai de protagonisme més rellevant quan avaluem la salut cultural del país, equiparant el seu pes al de, per exemple, la creació artística que s'exhibeix a través de les lleis del mercat. Això ens remet, és clar, a l'etern debat, que no abordarem aquí, sobre què entenem per cultura. En qualsevol cas, podria ser un element que transformés o fes evolucionar la concepció de cultura que tenim o, com a mínim, els models d'anàlisi que seguim per descriure-la i estudiar-la.

Què defineix millor la salut cultural del país? La quantitat de vegades que paguem una entrada per anar al teatre? O la quantitat de vegades que ens reunim per a realitzar tasques voluntàries d'organització de serveis i activitats culturals?

Segur que no hi ha una resposta unívoca a aquestes preguntes, i queda clar també que plantejar-ho en forma de disjuntiva no és el camí més adequat per aprofundir en la qüestió. Però be que **podem assumir aquesta formulació com una petita provocació** per animar el Departament de Cultura de la Generalitat a replantejar o ampliar els indicadors en què basa el seu coneixement del sector cultural i, perquè no?, per suggerir al Consell Nacional de la Cultura i de les Arts (CoNCA) que obri una via d'estudi i anàlisi en aquesta direcció.

Continua llegint:

Bibliografia

Ariño, Antoni; Llopis, Ramon (2016): *La participació cultural de la joventut catalana 2001-2015* (PDF). Consell Nacional de la Cultura i de les Arts.

Arnabat, Ramon; Ferré, Xavier (2015): *Ateneus. Cultura i llibertat. Associacionisme a la Catalunya contemporània*. Federació d'Ateneus de Catalunya.

Fornies, Albert; Aguilar, Marina (2018): *El Panoràmic 2017. Dades i anàlisi per enfortir el sector no lucratiu català* (PDF). Torre Jussana. Centre de Serveis a les Associacions.